१०. आत्मनेपदीया ।

(तृतीयः घटकः)

अपूर्वः कोऽपि कोषोऽयं **विद्यते** तव भारति ।
व्ययतो वृद्धिमायाति क्षयमायाति सञ्चयात् ।।१।।

कुसुमं वर्णसम्पन्नं गन्धहीनं न **शोभते** ।
न **शोभते** क्रियाहीनं मधुरं वचनं तथा ।।२।।

अपारे काव्यसंसारे कविरेकः प्रजापतिः ।
यथास्मै **रोचते** विश्वं तथा वै **परिवर्तते** ।।३।।

शतेषु **जायते** शूरः सहस्रेषु च पण्डितः ।
वक्ता दशसहस्रेषु दाता भवति वा न वा ।।४।।

न देवो **वर्तते** काष्ठे न पाषाणे न मृण्मये ।
भावे हि **विद्यते** देवः तस्माद् भावो हि कारणम् ।।५।।

भाषाभ्यासः

श्लोकः-१

१. श्लोके क्रियापदं किम्?

२. अधोदत्तानां शब्दानां कृते श्लोके आगतान् शब्दान् लिखत ।

सरस्वती- अद्वितीयः-

सङ्ग्रहः -

३. विरुद्धार्थकशब्दं लिखत ।

व्ययः × वृद्धिः ×

श्लोकः-२

१. श्लोके क्रियापदं किम्?

२. विशेषण-विशेष्य-सम्बन्धः -

१) 'कुसुमम्' इत्यस्य द्वे विशेषणे लिखत ।

२) 'वचनम्' इत्यस्य द्वे विशेषणे लिखत ।

३. श्लोकात् समानार्थकशब्दान् चिनुत ।

१) प्रसूनम्, सुमम्, पुष्पम् - ☐

२) वचः, उक्तिः, वाक्यम् - ☐

श्लोकः-३

एकवाक्येन उत्तरत ।

१. श्लोके क्रियापदे के ?

२. अपारे काव्यसंसारे कः प्रजापतिः ?

श्लोकः–४

१. स्तम्भमेलनं कुरुत ।

‘अ’	‘ब’
शतेषु	दाता
सहस्रेषु	शूरः
दशसहस्रेषु	पण्डितः
	वक्ता

२. कस्मिन् कः गुणः वर्तते? इति लिखत ।

अ – शूरे, पण्डिते, भाषणनिपुणे, उदारे

ब – दातृत्वम्, वक्तृत्वम्, पाण्डित्यम्, शौर्यम्

३. समानार्थकशब्दान् लिखत ।

दाता, शूरः, पण्डितः

श्लोकः–५

१. देवः कुत्र वर्तते?

२. देवः, काष्ठम्, पाषाणः इति शब्दानाम् अमरकोषपङ्क्तीः लिखत ।

३. जालरेखाचित्रं पूरयत ।

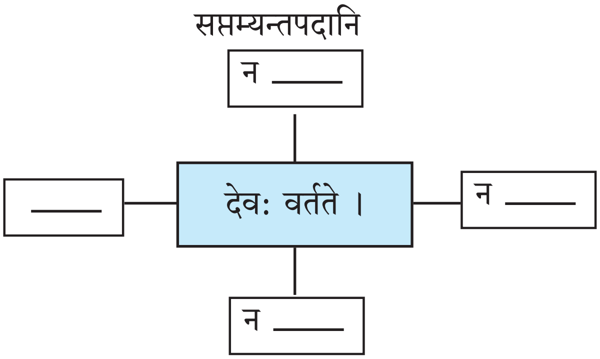

- **सर्वेषां सुभाषितानां सरलार्थं स्पष्टीकरणं च माध्यमभाषया लिखत ।**

पञ्चदश वाक्यानि । (आत्मनेपदम्)

१. सः बालकः भाषते ।	२ तौ बालकौ भाषेते ।	३ ते बालकाः भाषन्ते ।
१ सा कन्या भाषते ।	२ ते कन्ये भाषेते ।	३ ताः कन्याः भाषन्ते ।
१ तद् अपत्यं भाषते ।	२ ते अपत्ये भाषेते ।	३ तानि अपत्यानि भाषन्ते ।
४ त्वं भाषसे ।	५ युवां भाषेथे ।	६ यूयं भाषध्वे ।
७ अहं भाषे ।	८ आवां भाषावहे ।	९ वयं भाषामहे ।

पठत–बोधत

एषा छत्रपतिशिवरायस्य राजमुद्रा । मुद्रायां मुद्रित–श्लोकः ईदृशः–

“प्रतिपच्चन्द्रलेखेव वर्धिष्णुर्विश्ववन्दिता ।
शाहसूनोः शिवस्यैषा मुद्रा भद्राय **राजते** ।।”

अस्य श्लोकस्य अर्थः–

(शाहसूनोः) (शहाजिमहाराजस्य पुत्रस्य शिवस्य) छत्रपतिशिवरायस्य (प्रतिपच्चन्द्रलेखा इव वर्धिष्णुः) यथा प्रतिपदः चन्द्रलेखा प्रतिदिनं वर्धते तथा वर्धमाना, (विश्ववन्दिता) विश्वस्य कृते वन्दनीया (मुद्रा) राजमुद्रा (भद्राय) कल्याणाय (राजते) शोभते । इति ।

अद्य अपि एषा मुद्रा प्राचीनग्रन्थालयेषु पुस्तकेषु संग्रहालयेषु च द्रष्टुं शक्यते ।

अधोदत्तानि उदाहरणानि पठन्तु। कतिचन-उदाहरणेषु 'न'कारः विद्यते, कतिचन-उदाहरणेषु 'ण'कारः भवति। यथा

	तृतीया एकवचनम्	षष्ठी बहुवचनम्
देव	देवेन	देवानाम्
नेत्र	**नेत्रेण**	**नेत्राणाम्**
हस्त	हस्तेन	हस्तानाम्
सूर्य	**सूर्येण**	**सूर्याणाम्**

नकारस्य णकारः कदा भवति ?

ऋ र् ष्	+	क वर्गः/ प वर्गः/ य्/व्/ह् / कोऽपि स्वरः	+	**न = ण**

र् + आ + म् + ए + न् + अ = रामे**ण**
र् + आ + म् + आ + न् + आ + म् = रामा**णा**म्
ऋ + क् + ष् + ए + न् + अ = ऋक्षे**ण**
ऋ + क् + ष् + आ + न् + आ + म् = ऋक्षा**णा**म्

ऋ र् ष्	+	च वर्ग/ ट वर्ग/ त वर्ग/ल्, श्, स्	+	**न = न**

र् + अ + ज् + अ + क् + ए + न् + अ = रजकेन
र् + अ + ज् + अ + क् + आ + न् + आ + म् = रजकानाम्
व् + ऋ + ष् + अ + ल् + ए + न् + अ = वृषलेन
व् + ऋ + ष् + अ + ल् + आ + न् + आ + म् = वृषलानाम्

अधोदत्तानां शब्दानां तृतीया विभक्तेः एकवचनरूपाणि/षष्ठी विभक्तेः बहुवचनरूपाणि लिखत।

वराह =	वस्त्र =	क्रीडा =
गृह =	प्रजा =	स्पर्श =
स्तोत्र =	कर्ण =	वृक्ष =
राक्षस =	अमर्त्य =	स्नुषा =
तारा =	राधा =	भाषा =
सूत्र =	तक्षक =	पुष्प =

ICKQGH

अस्ति (✓) वा नास्ति (×) इति लिखत।

मम समीपे	वर्गे	गृहे	ग्रन्थालये
लेखनी	चित्रफलकम्	दूरदर्शनम्	संस्कृतकथापुस्तकम्
लेखनपुस्तिका	दिनदर्शिका	सङ्गणकः	सम्भाषणसन्देशः (संस्कृतमासिकम्)
शब्दधातुरूपावलिः	उत्पीठिका	कपाटिका	संस्कृतशब्दकोषः
शब्दकोषः	आसन्दः	शीतकपाटिका	सुधर्मा (संस्कृतदैनिकम्)
पाठ्यपुस्तकम्	सुधाखण्डः	दर्पणः	अमरकोषः
द्विचक्रिका	फलकमार्जनी	दण्डदीपः	संस्कृतिकोषः